

Яке майбутнє очікує україністику в європейських країнах?

Джованна Броджі Беркофф (Мілан)

Цікавість до України в країнах Західної Європи з'явилась ще до проголошення її незалежності. В Італії, в Німеччині та в інших країнах долею України цікавились не лише українські емігранти, але й деякі досить відомі західні науковці слов'янознавці. Однак не виникає сумнівів, що бурхливий розвиток українознавства припадає саме на останні два десятиріччя.

У 2008 році виповнюється 20 років з дня святкування тисячоліття Хрещення Русі. Свого часу ця подія отримала другорядне значення на фоні таких важливих історичних подій світового рівня як падіння берлінської стіни, об'єднання Німеччини, народження нових держав, іт.д., подій, які стали причиною геополітичних та геокультурних змін в усій Європі. Важко визначати, чи були ці святкування лише симптомами тих змін, яких зазнала українська культура 80-х років, – як у діаспорі, так і в країні, – але цілком припустимо, що вони були однією з тих причин, які призвели до змін в українській культурі. Можливо, обидва припущення вірні. Певним є той факт, що святкування Хрещення Русі значно вплинули на подальший розвиток україністики. Навіть якщо вони були присвячені давній середньовічній події, їх проведення вперше дало можливість порівняти сучасну україністику України з україністикою інших країн; починаючи з 1988 року значно посилилась участь кращих слов'янознавців Європи та Америки (істориків, філологів, літературознавців, мовознавців та культурознавців) у дослідженнях в області східно-слов'янського середньовіччя. Ці дослідження проводились здебільшого з точки зору українських дослідників та були зосереджені головним чином на Україні. Святкування тисячоліття Хрещення Русі допомогло українцям усвідомити необхідність перенесення своєї давньої історії на міжнародну арену, і врешті решт, стимулювало в них бажання пошуку шляху до інтелектуальної, лінгвістичної та політичної незалежності.

Після маніфестацій, присвячених Хрещенню Русі, а передусім після політичних змін 1991 року, у сфері історичних та культурних досліджень міжнародного рівня відбулися важливі події: численні конференції та міжнародні конгреси, зустрічі, читання, дебати. З'явилися

нові книжкові видання відомих вчених з питань історії, культури, політики, юриспруденції, соціології та економіки. Заснування Міжнародної Асоціації Україністів, яке відбулося одразу після святкування Хрещення Русі, значно сприяло розвитку міжнародної співпраці та обміну досвідом. Представники найрізноманітніших суспільних кіл Заходу виявили неабияку цікавість до України. Усі ці наукові та публіцистичні починання мали на меті: а) сприяти перевірці історіографічних інтерпретацій ХХ-го століття, б) стимулювати формування нового покоління інтелектуалів та науковців і, таким чином, сприяти створенню нової української інтелігенції, яка була б у змозі відновити культурний розвиток, який було припинено за часів сталінської та брежнєвської доби, в) прискорити процес визнання нової української реальності в усіх європейських країнах та спростити розвиток наук, які є складовими частинами україністики. Протягом кількох років, як відомо, європейські слов'язознавці дуже активно співпрацювали в області україністики. Різні фахівці (славісти, філологи середньовічних мов, русисти, полоністи, історики Східної Європи, лінгвісти), брали участь у маніфестаціях, присвячених історії та культурі України. Конгреси та дебати проходили в Італії, Німеччині, Австрії, Великій Британії та у Франції. Польща була не лише першою державою серед тих, хто визнав незалежність України, але й найбільш активною у дослідженнях, які проводилися з науковою точністю та з надзвичайною старанністю – етичною, культурною та політичною. Дослідження в області української та польської історії та культури мали на меті «нормалізацію» відносин між двома державами. У різних європейських країнах, а головним чином у Польщі, виник багатогранний інтерес до України, який сприяв створенню кількох університетських кафедр та проведенню досліджень високого рівня в освітніх установах соціальних, політичних, культурних та юридичних спрямувань. Було б непросто перерахувати сьогодні ту велику кількість публікацій, що вийшли у Німеччині, Франції, Великій Британії, Італії та в Голландії, що вже казати про Польщу, США та Канаду.¹ Більшість досліджень 90-х років були зосереджені на проблемах сучасності, і тому досить швидко частково втратили свою актуальність. Проте існує багато історіографічних синтезів, перекладів, статей, опублікованих в спеціалізованих та популярних виданнях, які дають можливість і сьогодні отримати чимало інформації з літератури, культури, мови та, насамперед, з історії України. Насправді, існує вже велика

¹ Наразі ведеться підготовка бібліографії сучасного українознавства в європейських країнах, яку ми хотіли б опублікувати в електронній формі у наступному випуску цього журналу" («Scripta ucrainica europaea»). Успіх цього задуму залежить від участі всіх європейських колег. Сподіваємось, що ми зможемо впоратись із цим об'єднаним проектом, а також з тими проектами, над якими колеги кожної країни працюють індивідуально.

кількість книг з історії – написаних англійською, польською чи іншою іноземною мовою, іноді перекладених з української – до яких може звернутися зацікавлений читач кожної європейської країни. Складнішою є ситуація з поширенням знань з української літератури, про існування якої більшість європейських громадян – не враховуючи поляків та німців – не мала ані найменшого уявлення. Майже єдине ім'я, відоме в Європі – це ім'я Тараса Шевченка, національного поета. Проте відомим залишається лише ім'я поета, про його життя та творчість відомо дуже мало. Серед сучасних по-справжньому відомих письменників можна назвати Юрія Андруховича та Оксану Забужко. Було зроблено багато перекладів й інших письменників – перш за все у Польщі, а потім у Німеччині, але для решти читачів Західної та Центральної Європи відомими залишаються імена двох названих авторів. Відомість Андруховича можна цілком пояснити, оскільки його й насправді можна вважати одним із найбільш цікавих та оригінальних письменників нової України. Однак, слід було б частіше перекладати й інших, не менш відомих, сучасних письменників та класиків 20-го століття.

Можна сказати, що в перші роки незалежності накопичення інформації про Україну та поширення знань про неї в Україні та в інших європейських країнах відбувались в одному ритмі: Західна Європа намагалась ознайомитись із новою політичною та культурною структурою та допомогти їй у створенні ідейних, юридичних та соціальних сучасних параметрів, необхідних для нової держави та для нового суспільства; Україна, зі свого боку, намагалась пізнати себе, створити новий історіографічний та культурний дискурс, відтворити літературні та інтелектуальні канони, створити нову літературу та новий інтелектуальний прошарок. Цей процес ознайомлення в різних європейських країнах відбувався паралельно, складалося враження повільного, але поступового взаємного зближення. Здавалося, зближення України і Європи неминуче здійсниться.

Наприкінці 90-х років виникли перші суперечності. Зростання обмежень на інвестиції на Заході поступово уповільнили розвиток слов'янознавства, та, україністики зокрема. «Болонський процес» призвів до хаосу та ускладнив відносини науковців; книжковий ринок все рідше виступає ініціатором у розповсюдженні інформації про таку державу як Україна, яка стає маргінальною (на щастя, ця тенденція є менш помітною у Німеччині й Польщі). У Франції вийшло декілька книг, автори яких займалися здебільшого історичними та соціально-політичними питаннями. В Італії головна увага приділялась історичним

фактам міжнародного значення (таким як голодомор та чорнобильська трагедія), та мало уваги приділялося українській літературі та культурі.

Проблеми внутрішнього розвитку та часткового занепаду традицій Євросоюзу мали негативний вплив на розвиток стосунків між ЄС та Україною – їй було відмовлено у вступі до Європейського Союзу та до його політичних наднаціональних установ. Це викликало розчарування в багатьох українців та посіяло зневіру у перспективі розвитку стосунків з ЄС. Водночас це сприяло відновленню в країні «традиціоналістичних» течій, які спонукали (та спонукають) суспільство та культуру до пошуку автохтонних моделей розвитку. Отже, можна сказати, що захоплення західними цінностями з боку українців поступово спадає. Українська література останнього десятиріччя розвивається у різних напрямках: письменники звертаються і до розробки міжнародних моделей, і вдаються до постмодерністського ламання застарілих схем, також відновлюють традиції 20-х років, і водночас, створюючи протидію культурній та економічній глобалізації, намагаються віднайти «особисту» ідентичність. Важко прогнозувати, як будуть у подальшому розвиватись нові літературні течії, та яким буде результат цього розвитку. Цікаво, що всупереч намаганням знайти власний шлях розвитку, нова література виявляє багато типологічних схожостей з аналогічними літературними течіями інших країн Європи (та, можливо, всього світу).

Ізоляційні тенденції мають місце також в українознавстві. Особливої шкоди науці завдають ті псевдовчені, які створюють різного роду міфи про античність та ексклюзивність «українського» минулого (відомо, що такі міфи потрапляють навіть до шкільних підручників). На жаль, такі прояви є шкідливими не лише для самої України, вони негативно впливають і на формування уяви про Україну та про її суспільство на Заході: у Західній Європі надзвичайно швидко поширюються чутки про абсурдні публікації стосовно «української старовини» та про появи нових міфів – у європейській аудиторії це викликає лише усмішку. Майже ніхто – за винятком нечисленних груп спеціалістів – не чув про посправжньому варті уваги наукові дослідження, метою яких є з'ясування реальних фактів та висвітлення правдивої історії гідного минулого українського народу та його культури. На жаль, це стосується не лише пересічних громадян, але й більшості журналістів, публіцистів, діячів культури, а також засобів масової інформації, тому головне своє завдання україністика повинна вбачати у створенні глибоких наукових досліджень діячами гуманітарних наук. Це є завданням як українців, які мають вчинити опір культурним та політичним фальсифікованим ідеологіям, так і спеціалістів та інтелектуалів інших євро-

пейських країн, які мають дати об'єктивну оцінку даних, що вважалися вірними, а виявилися фальсифікованими. Над перевіркою фальсифікованих даних необхідно ще багато працювати, особливої уваги потребують періоди середньовіччя та ХХ-го століття: історичні дані періоду середньовіччя вимагають перевірки, оскільки в європейській (і нерідко й в американській) історіографії й досі переважає інтерпретаційна та термінологічна русоцентрична схема; воєнний період ХХ-го століття теж вимагає історичної перевірки – необхідно з'ясувати складні відносини українців з іншими народами під час війни. Історичне бачення наведених періодів (передусім періоду середньовіччя) є дуже застарілим, це є особливо помітним при порівнянні критичних праць, які були розроблені у Польщі та в Німеччині. Українці повинні працювати над підвищенням своєї мовної культури та водночас визначити своє ставлення (на психосоціальному рівні) до етнічного, культурного, релігійного та мовного розмаїття, яке характеризує історію та культуру України ще з середньовіччя.

Необхідно однак підкреслити, що найкращі науковці та українські інститути гуманітарних досліджень намагаються підняти свої дослідження до міжнародного рівня. Вони намагаються використовувати методології (з'явилася велика кількість корисних для України перекладів «класиків» сучасного інтернаціонального мислення), до яких не вдавалась українська культура комуністичного періоду. Діячі української культури активно займаються також систематизацією знань про особисту літературну та культурну спадщину. Це вимагає історіографічної перевірки, створення нових літературних канонів, визначення культурних особливостей та категорій ментальності (як в діахронічному, так і в синхронічному сенсі). Підростає нове покоління інтелігенції знає іноземні мови та культури, може використовувати різні методології і має можливість приєднатися до міжнародного дослідницького та критичного дискурсу.

На жаль, українці недостатньо володіють умінням висвітлювати найпривабливіші сторінки своєї культури, як літературної, так і наукової. Їхнє бажання пізнати себе та самовизначитись іноді призводить до виникнення тенденції певного роду «авторефернтності», навіть якщо більшість інтелектуалів звертається до іноземних методологій. Той, хто у західних країнах цікавиться Україною, нерідко почуває себе некомфортно від того, що українці пишуть здебільшого про себе і для себе, не намагаючись поставити себе на місце іноземного читача, щоб допомогти йому ознайомитись з українською культурою поза межами кордонів країни.

Цьому можна знайти пояснення, адже мова йде про дві різні, іноді далекі одна від одної, культури. Іноземний читач повинен опрацювати евристичні та методологічні категорії культури, яку він прагне зрозуміти, щоб здобути нових знань та поширити інтерес до культури, яка його цікавить. Говорячи про Україну – оскільки тут нас цікавить саме вона – можна цілковито зрозуміти, що українське суспільство та інтелігенція повинні поглиблювати знання свого минулого, щоб створити ті «міфи засновники» які, схоже, є необхідними для існування кожної національної політичної структури. З іншого боку, західним науковцям, як і пересічним читачам, часто не вистачає основних історичних та пізнавальних даних, які б дали змогу правильно інтерпретувати ті процеси самопізнання та самовизначення, які є необхідними для формування української культури на ще незавершеному етапі її розвитку. Саме цим пояснюється відчуття дискомфорту та виникнення труднощів в інтерпретації комунікативних кодів, які посилає Україна. У читача, що намагається зрозуміти українську культуру, виникає відчуття невідповідності двох культур, а це породжує байдужість, якщо не відмову від багатьох ідей, які сприймаються як основні для української культури. Ця тенденція є особливо помітною там, де йдеться про українську історію та культуру воєнного та післявоєнного періодів: західному читачеві важко зрозуміти проблеми цього періоду, за звичкою він дає їм «політизовану» оцінку. Західна Європа дуже часто користується схемами, наслідуваними від часів існування СРСР. Ця проблема залишається поки що поза увагою дослідників. Виважена позиція та необхідні дослідження без ідеологічних перебільшень з боку українських істориків та преси могли б стимулювати процес створення об'єктивного підходу до історії ХХ-го століття з боку спеціалістів та громади Західної Європи. Не думаю, що визначити чия тут вина чи відповідальність, за те, що склалася така ситуація, принесе якусь користь. На жаль, фактори міжнародної політики є домінантними, особливо за умов постійного виникнення енергетичних проблем. Йдеться про постійний тиск з боку чи то Європи (Росії), чи то Азії, чи то Африки не лише по відношенню до України, а й до всієї Європи. Наслідком економічної нестабільності завжди є зменшення фінансів, котрі виділяються на розвиток культури та освіти. Демографічні кризи часто призводять не лише до всеохоплюючого песимізму, але й до суб'єктивних знову-таки економічних та соціальних складнощів. Ці проблеми існують і в Україні, і на Заході, і в усій Європі, можна навіть сказати, в усьому світі.

Як на мене, на фоні загального дискомфорту, необхідно намагатися підтримувати вже існуючі канали комунікації та, по можливості, створювати нові, лише у такий спосіб можна сприяти подальшому розвитку міжнародних відносин. Дозволю собі деякі міркування з цього приводу.

1. Європейські університети повинні дбати про створення центрів, які б займалися вивченням української історії, культури, літератури та мови, а також про підготовку молодих спеціалістів в області українознавства, історичних та лінгвістичних дисциплін. Чимало досягнень у цьому напрямку було зроблено у Польщі, а в таких державах як Угорщина та Словаччина основою для роботи є дані досліджень попередніх років. В країнах Західної Європи ситуація є дуже складною: одразу після створення нової незалежної держави виникло багато ініціатив, які згодом втратили свою актуальність. Щоправда, існує декілька центрів, де викладання української мови та культури та українознавчі дослідження здійснюються на високому рівні: у Великій Британії головна увага надається політично-соціальним та історичним наукам, а в Австрії, у Франції та в Німеччині були створені «школи» та дослідницькі центри, які пропонують курси з українознавства високого рівня. Назву лише деякі з них: Ґрайфсвальд, створений за допомогою фундації Alfried Krupp; Відень, де основна увага надається історичним та філологічним наукам; Centre d'Études et de Recherches Internationales (CERI) при Ecole des Hautes études en Sciences Sociales (EHSS) у Парижі відзначається своїми дослідженнями в області соціології. Варто згадати про Український Університет у Мюнхені, відомий своїми особливостями, який наразі знаходиться у досить скрутному становищі. В Італії йдеться здебільшого про окремих осіб, які намагаються залучити студентів до вивчення україністики в різних університетах: А. Граціозі працює зі своїми учнями у Неаполі, у Мілані та Римі теж є невелика кількість студентів, які хотіли б продовжити цей, на жаль повний труднощів, академічний шлях. Відомо, що університет не може забезпечити місцями всіх молодих спеціалістів, і це ставить їх у дуже ненадійне становище. У Великобританії були зареєстровані відмінні результати на індивідуальному рівні (як приклад наведу книги з історії та культури А. Вільсон, а в області політичних та юридичних наук праці Р. та К. Волчук або Т. Кузіо), що не можна сказати про заснування «шкіл» та університетів. В цьому контексті не можна не згадати про несподіване рішення кембриджського університету про затвердження нової програми з україністики на контрактних

умовах. Як відомо, йдеться про приватне фінансування, отримане від одного українського «магната» на обмежений період (невідомо, чи по закінченню контракту буде гарантоване і подальше фінансування). Облишимо розмову про непевність позиції нової програми (а що є певним, коли мова йде про Україну?), і дамо відповідь на таке запитання: чому вибір прийшовся на молодого, ще не дипломованого американця, коли – принаймні так здається з боку! – доречніше було б обрати більш кваліфікованого фахівця з Європи (чи то з України, чи то з іншої країни), і таким чином підтримати престиж цієї програми? Не торкаючись питань, котрі стосуються системи оцінювання з боку екзаменаційних комісій (очевидно, що питання є суперечливим не лише в Італії!), хотілося б запитати: де були європейські україністи, коли був оголошений цей конкурс? Чому ніхто не зміг, або просто не захотів, якимось чином вплинути на таку важливу та рідкісну подію як затвердження нової програми з україністики в такому важливому університеті як Кембридж? Слід визнати, що у сфері міжнародних відносин на Заході часто мають місце дезорганізація, безпорадність або просто лобіювання певних інтересів.

Стосовно розвитку україністики в різних країнах можна зауважити, що кожна з них здебільшого турбується про свої проблеми, та, здається, іноді не має не так можливості, скільки бажання поділитися своїм досвідом (з Інтернетом не можна говорити про складнощі спілкування) з колегами інших країн та запропонувати нові спільні шляхи розвитку, а це має дещо спільного з політичним керуванням ЄС.

2. Чим можна пояснити виникнення такої ситуації та чи можливо її виправити?

В тому, що склалася така ситуація, не можна звинувачувати окремих науковців. Ми вже говорили про скрутне становище, у якому опинилися слов'янські та взагалі гуманітарні науки, про відсутність нових місць для молодих. Необхідно додати, що об'єм адміністративної роботи, здебільшого непотрібної, дуже пригнічує працівників університетів та наукових центрів. Можливо, існують проблеми психологічного характеру (головним чином, коли мова йде про немолоде покоління, до якого належу і я), бо ж дуже нелегко впоратися з неймовірним об'ємом інформації. Кількість хороших бібліотек, на жаль, в Європі є дуже обмеженою. До того ж значна кількість університетських професорів славістів, які займаються україністикою, наближається до пенсійного віку, а фахівці

середнього віку, які могли б очолити дослідницькі проекти та взяти на себе адміністративне управління, дуже рідко займають відповідні посади в університетах або в інших інституціях. По-іншому, здається, виглядає ситуація в Австрії. Тобто є окремі дуже здібні науковці, особливо в Австрії, Німеччині, Великобританії та Італії, проте їхніх зусиль недостатньо для збільшення «критичної маси», зокрема в області історії культури та літератури (трохи кращою виглядає ситуація з історією соціальних наук).

Подальші обставини, які негативно впливають на розвиток україністики пов'язані з історією та розвитком європейського суспільства. Українська імміграція у різних європейських державах не досягла таких високих ступенів організації як, наприклад, у США та Канаді. Винятком є відомий Мюнхенський університет, який однак був скоріше центром ідеологічно-політичного антирадянського значення під час холодної війни, а організація науково-дослідних центрів не була його головною метою, до того ж його діяльність була направлена на зберігання традицій та національних ідей, здебільшого невідомих університетським науковцям та інтелектуалам Західної Європи. Звичайно, серед українських емігрантів були й визначні науковці, які залишили нам у спадщину важливі критичні праці, підручники, переклади. Як приклади нагадаємо імена Д. Чижевського, О. Горбач, А. Жуковського, Є. Онацького, О. Оглобина та багатьох інших науковців. Відзначимо й блискучу перекладацьку діяльність А.-Г. Горбач у Німеччині. Дослідницька робота та академічна популяризація, котру здійснили ці видатні науковці були надзвичайно важливими, проте цього виявилось недостатньо для підготовки нового покоління україністів у західних університетах. Є багато причин, які зумовлюють відсутність покоління фахівців середнього віку з відповідним рівнем підготовки. З одного боку, українці у Європі не мали достатніх можливостей впливати на академічні та політичні структури країн, у яких вони працювали (як, наприклад, американські чи канадські українці), а залишались інтелектуально пов'язаними з країнами свого походження, і ця спорідненість була набагато міцнішою від інтелектуальної пов'язаності з країною, до якої українці емігрували; з іншого ж боку, академічні структури та політичні культурні структури у Європі не спромоглися створити належних умов для розвитку україністики. До того ж Європі не вдалось провести розумної та далекоглядної імміграційної політики (такої як, скажімо, в Америці, до якої відбувся могутній інтелектуальний відтік з країн Східної Європи); європейські інтелектуали та політики продовжували сповідувати ідеологічні цінності Радянського Союзу (іноді навіть, не усвідомлюючи цього), а це не сприяло

розвитку україністики. Протягом певного періоду після геополітичних змін 1989-91 років україністика викликала неабияку зацікавленість з боку європейських славістів, проте перші труднощі, які спіткали науковців у вивченні нової політичної структури, та політичний занепад України поклали край зацікавленості Україною, кожен повернувся до своїх звичних занять. Незаперечним є також той факт, що кількість спеціалістів, які б по-справжньому розумілися на заплутаних проблемах України, було дійсно-таки мало. Головним чином, бракувало «критичної маси», яка б сприяла підготовці науковців та експертів відповідного рівня, і які у свою чергу могли б писати, викладати опираючись на свій авторитет, та мати необхідний престиж для боротьби за створення кафедр та навчальних центрів.

3. На жаль, існує й інша парадоксальна обставина: деякі колеги скаржаться на невелику кількість студентів на кафедрах україністики, створених (та фінансованих!) деякими європейськими університетами. Вдаючись до економічної термінології, можна було б сказати, що «попит» є нижчим за «пропозицію», а це призводить до знецінення «товару». Студентів дійсно замало (за винятком, думаю, Польщі). Причин на це багато. Суттєвим є той факт, що перевага надається здебільшого русистиці. Тому постає таке запитання: русистика стає перепорою до розвитку інших дисциплін, у тому числі й україністики, чи вона просто є тим чинником, який спонукає до вивчення інших дисциплін в області славістики? Якщо характеризувати окремі випадки, то можна дати стверджувальну відповідь на обидва запитання. На жаль, русистика і справді інколи заважає розвитку інших слов'янських дисциплін, включаючи й україністику. Фінансові обмеження в першу чергу вражають найслабкіших, а слов'янські літератури (за винятком російської й частково польської) є завжди найслабкішими. Більшість славістів займається вивченням русистики, а Росія займає певну позицію у Європі та в усьому світі (не будемо сперечатись з приводу того, чи йдеться про певні традиції, чи про об'єктивну цінність російської культури; цілком можливо, що ці причини слід шукати у сфері енергетики, або ж тут мають місце політичні інтереси). Науковці Західної Європи ще й досі використовують історичні та термінологічні схеми часів радянського, а то й царського режиму, а це призводить до ідентифікації таких понять як «російський» та «радянський», «східнослов'янський» та «російський». «Панросійські міфи» продовжують займати провідну позицію в історіографії та в західній критиці. За останні роки дослідники історії східнослов'янських країн зробили значний внесок у розвиток науки: вони зібрали безліч переконливих доказів для «деконструкції» багатьох русоцентричних міфів, котрі безпосередньо пов'язані з українською історією та

культурою, особливо з епохою середньовіччя та гетмашини. На жаль, перебудова сформованих ментальних схем відбувається надзвичайно повільно, тому деякі вчені і надалі використовують традиційну термінологію та вдаються до застарілих історичних уявлень (характеризуючи передусім добу київського середньовіччя, яку таким чином ототожнюють з культурою «російською»). В цьому плані йдеться про неабияку відповідальність славістів у такій сфері діяльності, як україністика.

Водночас хотілося б уникнути досить звичного способу мислення українців (та більшої частини слов'ян) - вважати себе жертвами та шукати зовнішнього ворога для з'ясування причин власних негараздів. Труднощі, які виникають на шляху до подолання сучасних проблем, не завжди є наслідком впливу зовнішніх факторів. Часто-густо вони викликані невідповідною підготовкою спеціалістів, або ж недосконалою співпрацею окремо взятих держав, на соціальному та культурному рівні зокрема (це добре видно на прикладі Польщі, яка, здається, нарешті позбулася комплексу жертви).

Тема зовнішніх та внутрішніх проблем України є дуже складною. Хотілося б торкнутись лише такої хвилюючої проблеми, як мовна. Немає сумнівів, що фактори економічного та політичного впливу, а також використання засобів масової інформації сприяють підтримці російської мови, зменшуючи при цьому вагомість української. Той факт, що українська мова є державною, як відомо, не покращує ситуацію. Та чи слід обмежуватись лише звинуваченнями на адресу соціальних, культурних та політичних факторів? чому б не створити цим факторам таку ж сильну протидію шляхом широкого пропагування української мови та культури?

Мовне питання стосується усієї української культури. Не можна (та й не потрібно) заборонити законом спілкуватися або, скажімо, співати російською мовою. Необхідно натомість заохочувати широкі маси до читання, співів, спілкування українською мовою, слід залучати до вивчення української культури українською мовою. Українцям не варто скаржитись на недостатню цікавості до їхньої країни, а слід посилити свої старання у кожній сфері діяльності, намагаючись підвищити рівень української мови та культури, зробити їх привабливими та престижними не лише для українців, а й для західної публіки, заявивши у такий спосіб про їх наявність. Заслужують уваги слова одного досить відомого російського науковця, опубліковані в Інтернеті: "There is a situation in which you cannot prevent people from buying Russian books, music and so on. The constant talk [...] on

the disappearance of the Ukrainian language and on preventing Russian culture from getting into Ukraine and becoming popular can go on but [it] basically cannot take any serious steps. What there [is] do is promote Ukrainian culture, it's an obligation of the Ukrainian state, but this is about investing in what is Ukrainian rather than on increasing taxation on everything which is Russian". (A. Miller, Interview, Inter Press Service News Agency, Budapest, 21 April 2008). Як не прикро, слід погодитись, що компетентні українські органи, та й самі українці, докладають недостатньо зусиль, щоб подолати цю реальну ситуацію.

На жаль, український уряд мало турбується про організацію культурних заходів не лише у самій країні, але й за її межами. Для Міністерства культури та для Міністерства закордонних справ України, як і для Європи, сприяння розвитку української культури повинно стати пріоритетним завданням. А саме:

а) Інститути української культури, посольства та консульства мають подбати про організацію виставок, видовищ, кіно, невеликих бібліотек, про проведення конференцій, зустрічей із журналістами та інтелектуалами. На жаль, подібні заходи проводяться дуже рідко. Кожна подія, пов'язана якимось чином з українською культурою, завжди відбувається з ініціативи невеликої групи інтелектуалів, журналістів, професорів з європейських університетів або за бажанням установ національного чи інтернаціонального значення. Нечасто трапляється, що службовець відповідальний за культуру або консул чи посол приймають участь у зустрічах, а коли приймають, то здебільшого беруть пасивну участь в обговорюваннях та обмежуються лише промовою кількох фраз для ввічливості. Консульства та посольства рідко виступають ініціаторами якихось заходів.

Це завдає шкоди як українській культурі, так і її економіці: у колективній уяві української культури не існує; вважається, що українська мова не є необхідною, тому що можна обійтись російською чи англійською; часто в загальному суспільному уявленні Україна залишається бідною, неорганізованою, політично розколеною державою, залежною від іноземних сил та, до того ж, ненадійною для економічних та культурних інвестицій.

б) українські компетентні інституції не надають необхідної підтримки в організації літніх шкіл, де вивчається українська мова та культура, це стосується й університетських кафедр, де ведеться викладання української мови: кілька тисяч Євро у рік було б достатньо для підтримки кафедри української мови та культури в одному з італійських університетів чи

університетів інших країн. На жаль, всі спроби привабити компетентні органи подібними пропозиціями видалися марними.

в) торкнемося нової української діаспори. Сьогодні сотні тисяч українців, (здебільшого жінок) живуть та працюють в Італії та у Європі. Багато хто з них не відчуває потреби пояснювати іншим, що українська мова – це не російська, навіть якщо в повсякденному житті часто розмовляє українською. За останні 2-3 роки, на щастя, з'явилося багато українок, які усвідомлюють важливість тієї економічної та соціальної категорії, до якої вони належать. Цей соціальний прошарок має неабияке значення як для України, так і для країни, в якій працюють українські робітники. Останнім часом з'являються нові товариства, які, принаймні в Італії, виявляють себе динамічними та активними. Співпраця з цими товариствами могла б стати у пригоді країні, в якій працює український іммігрант, до того ж існування таких товариств мало б сприяти підвищенню самосвідомості самих українців.

г) українська влада повинна підтримувати своїх громадян, які працюють за кордоном. Це питання має бути пріоритетним для неї, вона має дбати про врегулювання питань стосовно робочої ситуації українських емігрантів та допомагати їм підтримувати культурні стосунки зі своєю Батьківщиною. Отож постає таке запитання: якими мають бути відносини між цією категорією українських працівників та культурними й академічними італійськими інституціями та рештою європейських установ?

Попередньо зауважу, що на мою гадку, україністика європейських країн повинна бути спрямованою головним чином на підготовку власних студентів та відповідно на молодих майбутніх викладачів з власних країн, і лише частково з України. Однак, було б непогано – хоча б на початковому етапі – надати можливість і українцям навчатись та викладати в європейських країнах. Здається, на сьогодні (не враховуючи США та Канаду) лише Польща та Німеччина надають таку можливість. Необхідно, щоб і діти емігрантів цікавилися українською мовою та культурою. Цьому повинні сприяти як їхні сім'ї, так і компетентні українські органи. Було б приємно бачити дітей емігрантів в наших університетах (там, де це можливо), це принесло б користь як Україні, так і Європі.

Як відомо, в Північній Америці є академічні спілки та організації, які займаються фінансуванням навчальних програм для українців у відповідних країнах, але в Європі подібні організації існують лише у Польщі та у Німеччині. Надзвичайно позитивне значення

мало б виділення з боку компетентних органів всіх європейських країн навіть невеликої кількості стипендій, призначених для студентів та молодих учених. Це дало б їм змогу не лише вивчати мови та поглиблювати свої знання, але й ознайомити зі своєю мовою та культурою в наших країнах. Звичайно, подібні можливості повинні бути надані і європейській молоді з боку українського уряду. Можливо, саме Україна повинна проявити ініціативу на дипломатичному рівні, і таким чином посприяти тому, щоб представники наших урядів були більш активними та зацікавленими в організації постійних, а не лише випадкових культурних обмінів. Необхідно також збільшити кількість двосторонніх договорів на рівні Міністерства зовнішніх справ та Міністерства культури.

д) потрібно підтримувати ініціативи академічного обміну: Міністерства всіх країн мають заключити договори, які б спрощували шлях до отримання стипендій, а також сприяли б здійсненню перекладів найкращих робіт з історії, літератури та української критики.

В Україні та в країнах ЄС досить часто мають місце індивідуальні ініціативи та збори, конференції, проводяться дослідження у рамках різних проектів, до яких запрошуються спеціалісти з україністики, проте на урядовому рівні зацікавленість залишається недостатньою. Засновниками й організаторами найвідоміших літніх шкіл, в яких ведеться викладання української мови, є західні країни: до них належать Гарвард, Грайфсвальд, Католицький Університет у Львові (останній, фінансується Канадою). Чому в Україні не існує установи, аналогічної до варшавського «Полонікума» чи до Французького культурного центру, або до німецького Інституту Гете? Безперечно, для створення установ такого рівня потрібні і час, – десятки років – і досвід. Хоча саме Україна має потребу в існуванні бодай невеликої групи людей, які б займалася поширенням її культури за кордоном. Надзвичайно важливою виявилася діяльність Інституту Шевченка у Франції протягом ХХ-го століття. Однак, в той час, коли Інститут Шевченка в Нью Йорку плідно продовжує свою діяльність та не втрачає свого значення, у Парижі його становище на сьогодні є досить скрутним через відсутність фінансування та належної уваги з боку уряду. Не слід забувати, що йдеться і про подальше існування таких важливих закладів як бібліотека товариства ім. Шевченка та відома бібліотека ім. Петлюри. Підтримка таких важливих інституцій мала б сприяти розповсюдженню знань про Україну за кордоном і водночас посиленню самосвідомості українців.

е) українські видавництва друкують значну кількість книг. На жаль, їх присутність на європейському ринку є дуже незначною, а декотрі з них є практично недоступними навіть в Україні.

Українські видання призначені здебільшого для національного читача, окрема їх частина досліджує ще невирішені питання історичної перевірки, решта займається проблемами переоцінки літературних канонів та інтелектуальних національних стандартів тощо. Проте деякі праці заслуговують нашої уваги та могли б поповнити методологічні недоліки літературної критики та історично-соціальної думки, які залишив період тоталітаризму. Певна кількість видань, зокрема історичного напрямку, отримали позитивну оцінку з боку західних науковців здебільшого завдяки тому, що їх автори мали змогу деякий час мешкати за кордоном, однак значна частина української критики може знайти свого читача лише серед українців. Стереотипи радянських часів ще й досі мають великий вплив на спосіб мислення певних науковців.

Необхідно організувати функціональний ринок, який надав би можливість поширювати українські книжки як у самій країні, так і за її межами. Більшість авторів звикла писати та видавати книги, не турбуючись про те, чи вони знайдуть свого покупця та читача.

з) Не вистачає якісних сучасних досліджень та перевидань творів українських класиків. Існує велика кількість рукописів та старих видань епохи Відродження та Бароко, проте вони здебільшого залишаються недоступними для широкого загалу читачів. Зрозуміло, що пріоритетним завданням літературознавців є відновлення літературного канону ХХ-го століття, а також вивчення та публікація творів «забутих» письменників (таких як В. Стус та В. Свідзинський), проте не слід забувати й письменників XVI-XVIII століть та перевидавати їх твори. Наведу лише декілька прикладів: листи та твори, написані польською чи церковнослов'янською мовою, Лазаря Барановича, українські проповіді та панегиричні вірші Стефана Яворського, проповіді Варлаама Ясинського та багато інших творів, які залишаються у рідкісних виданнях чи у рукописах.

Відомо, що питання про провадження та функціональність архівів, на жаль, не втрачає своєї актуальності. Йдеться про недостатнє фінансування, про культурну політику та про політику *tout court*. Перевидання творів давньої культури та літератури та робота з ними, не потребують великих коштів, а вимагають залучення серйозних та компетентних

науковців. Бібліотеки повинні стати центрами для проведення наукових досліджень, каталогізації книг та підготовки їх до друку, а не бути лише складами на грані руйнування, а українці, безсумнівно, мають про це подбати. Напевно, знайдуться і молоді науковці, які були б раді нагоді співпрацювати з бібліотеками за умов, звичайно, хоча б мінімальної підтримки, як з боку культурних українських установ, так і з боку ЄС. Можливо, хтось з молодих науковців охоче б погодився працювати над дисертацією, предметом якої стало б перевидання давнього тексту (передусім рукопису) за сучасними методологічними критеріями, а не лише вивчення його часткових аспектів.

Європейські установи не приділяють достатньої уваги філологічним наукам, а також наукам, які вивчають епоху середньовіччя, а це завдає невиправної шкоди всім європейським країнам: незацікавленість брссельських політиків та бюрократів перегукується із зухвальством окремих діячів деяких політичних та економічних сфер східної Європи. Отже слід замислитись над тим, чи не надто пізно буде років, скажімо, через 10, дбати про виживання філологічної та гуманітарної європейської традиції, традиції яка є (чи була?) справжнім академічним та культурним фундаментом Європи?

Як підсумок. Європа (особливо ЄС) має велику відповідальність по відношенню до України за неадекватність своєї поведінки протягом останніх 20-ти років, не меншою відповідальність несе на собі й Україна перед Європою. Вона має діяти рішуче, організовано та з певною далекоглядністю у подоланні таких проблем як організація власної культури в країні, визначення свого інтернаціонального іміджу та характеру відносин з іншими країнами.